

نگاهی به کتاب «کانت و دین» جدیدترین اثر آلن وود، کانت‌شناس پرآوازه آمریکایی

کانت و محدود ساختن معرفت به نفع دین

فراتر می رود، می داند. «دین در محدوده عقل تنها» اثر مهم کانت نیز از سوی دینداران به‌عنوان تلاشی برای تقلیل دین به اخلاق تلقی می‌شود، درحالی که سکولارهایی می‌توانند تلاش‌های کانت برای تفسیر دلسوزانه آموزه‌های مسیحی را جدی تلقی کنند. هر دو گروه برخورد کانت با دین را نوعی اسب‌تروا در مسیحیت می‌دانند. دین «عقلانی» کانت به‌عنوان اخلاق سکولار در نظر گرفته می‌شود که مفاهیم دینی را برای مقاصد خود در اختیار می‌گیرد، درحالی که نشان‌دهنده عدم درک و حتی تحقیق دین اصیل است.^(۳۳) نویسنده کتاب در این فصل به مسائلی دیگری نیز در باب رابطه کانت و دین می‌پردازد، از جمله آنها بررسی نقش دین در زندگی کانت است، آلن وود همچنین به اتهامات ولتر و پاسخ‌های کانت اشاره دارد.

ایمان اخلاقی

فصل دوم کتاب آلن وود با عنوان «ایمان اخلاقی به خداوند» دربردارنده ۹ مساله زیر است:

۱. استدلال‌های فلسفی برای باور به خدا

۲. مبانی عملی موافقت

۳. آنچه در استدلال‌های عملی کانت در خطر است

۴. بالاترین خیر به عنوان غایت اخلاق

۵. استدلال اخلاقی در نقد عقل محض

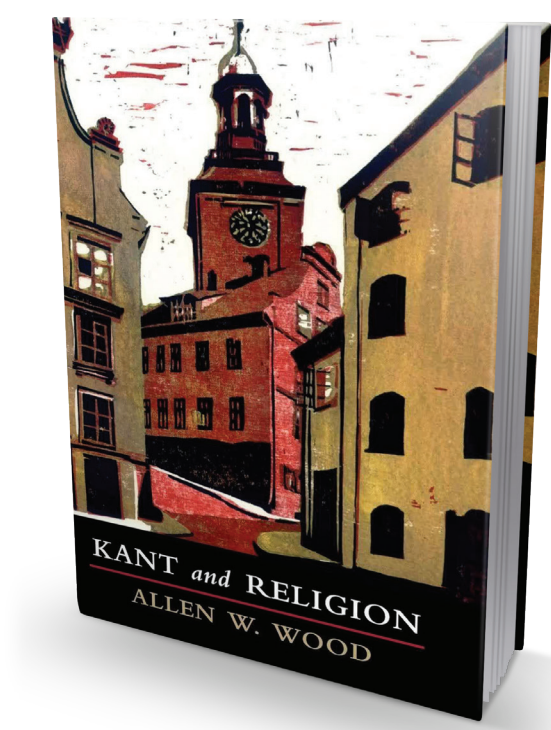
۶. استدلال اخلاقی در نقد عقل عملی

۷. استدلال اخلاقی در نقد قوه حکم

۸. نوع رضایت توجیه‌شده توسط استدلال اخلاقی

۹. آیا ایمان عملی صدق‌رینه‌گرایی است؟

پیش‌تر آلن وود در کتاب «کانت» (۲۰۰۴) در بخشی با عنوان «ایمان اخلاقی و دین» به این موضوع پرداخته بود. وود در آنجا می‌نویسد، نگرش اصلی کانت به دین نمونه اندیشمند روشنگری و به‌طور مشخص اندیشمند روشنگری آلمان است. کانت عمیقاً نسبت به باورها و تکلیف‌های ادیان مرسوم، بدگمان بود و مخالف قدرت روحانیان چه در سیاست و چه بر آذهان مردم بود. باری، وی با آنچه دین حقیقی می‌دانست مخالفتی نداشت و به عکس آن را بسیار مهم می‌دانست. از این نظر شاید بتوان دیدگاه او به دین را با نگرشش به دولت مقایسه کرد. آلن وود می‌گوید: کارکرد درست دین، گرد آوردن انسان‌ها برای بهبود اخلاق جمعی نژاد انسان است. به نظر کانت ما نمی‌توانیم توقع داشته باشیم که رسالت خود را در مقام موجودهای اخلاقی جدای از دین سامان دهیم، همان‌طور که نمی‌توانیم توقع داشته باشیم که از طریق هرج و مرج به عدالت دست یابیم.^(۳۴) همچنین، آلن وود می‌نویسد؛ همان‌طور مشهور است، کانت معتقد بود که عقل وی باید شناخت را طرد کند تا جایی برای ایمان باز شود. کانت بر این باور بود که هرچند عقل نظری هیچ شناختی از خداوند ندارد و به بیان دیگر هیچ بهانه‌ای بر وجود خداوند برای ما فراهم نمی‌کند، دقت‌های عملی می‌تواند دست کم برای اهداف عمل اخلاقی باوری را موجه کند که یک مشیت الهی وجود دارد که خردمندان و نیک‌خواهانه و عادلانه ناظم جهان است. کانت چنین استدلال می‌کند که از آنجایی که عقل همواره در جست‌وجوی امر مشروط است، من در مقام عامل اخلاقی تحت هدایت عقل، مفهومی از یک هدف یگانه را شکل می‌دهم که متعلق تلاش‌های من و دیگر موجودهای اخلاقی نیک‌سرشت را متحد می‌کند. نام سنتی این هدف برترین خیر است. کانت اصرار می‌کند که برترین خیر دو ویژگی متمایز دارد: اخلاق و خوشبختی.^(۳۵)

محمد سعید عبداللهی

دانشجو۱ دکتری فلسفه اخلاق

«من مجبورم معرفت را محدود کنم تا جایی برای دین باز شود.» «کانت» آلن وود^(۱) (۲۶ اکتبر ۱۹۴۲) فیلسوف نامدار آمریکایی است که بخشی زیادی از حیات علمی خویش را وقف پژوهش و تحقیق در باب کانت، فیلسوف ودانای مغرب زمین کرده است. آثار عالمانه و درخشان او پیرامون کانت، شهرتی بسیار برای او به ارغمان آورده است تا جایی که کتاب‌های او به زبان‌های مختلف ترجمه و شخصی‌وی به چهارگوشه جهان برای سخنرانی و تدریس دعوت شده است.^(۲) آلن وود افرون بر کانت، در باب هگل و مارکس نیز دست‌ی بر آتش دارد و کتاب «مارکس» و «اندیشه اخلاقی هگل» وی بارها تجدید چاپ و فیلسوفانی بزرگی در باب اهمیت و ارزش آن سخن گفته‌اند. وود مدرک لیسانس خود را از کالج رید (۱۹۶۴) و کارشناسی ارشد (۱۹۶۶) و مدرک دکتری (۱۹۶۸) را از دانشگاه ییل دریافت کرده است. او همچنین مقام استادی فلسفه در دانشگاه‌های کورنل، ییل و استنفورد را برعهده داشته است.

کتاب «کانت و دین» که در سال ۲۰۲۰ توسط انتشارات کمبریج روانه بازار شد، جدیدترین اثر فیلسوف برجسته آمریکایی است.^(۳) آلن وود که نخستین کتاب خود را پنجاه سال پیش و در سال ۱۹۷۰ با عنوان «دین اخلاقی کانت» منتشر کرد، اکنون از پس این همه سال تدریس و تحقیق و با گنجینه‌ای سرگ از دانش خود در باب مضامین مختلف فلسفه کانت، دست به قلم شده و بار دیگر از دریچه دین به آرا و اندیشه‌های حکیم کونیگسبرگ نگریسته است. گستره دانش وود در باب ایده‌آلیسم آلمانی و چیره‌دستی او در مباحث فیلسوفان این سنت، باعث می‌شود که مخاطب نه تنها رابطه کانت و دین بلکه سرنوشت دین و رابطه آن با فلسفه در دنیای مدرن را نیز بهتر درک کند.

کتاب «کانت و دین» در هشت فصل زیر تدوین یافته است:

- دین و عقل
- ایمان اخلاقی به خدا
- شر را دی‌کال در طبیعت انسان
- تغییر قلب
- پسر خدا
- فیض و رستگاری
- جامعه اخلاقی و کلیسا
- آزادی وجدان

آلن وود در مقدمه کتاب خود می‌نویسد؛ موضوع این کتاب، بررسی پروژه فلسفی کانت در کتاب «دین در محدوده عقل تنها»^(۴) است. وی معتقد است اگرچه تمرکز اصلی کتاب در باب تعامل فلسفه کانت با ایمان و الهیات دینی و الهیات مسیحی (این دو عنصری که او به‌خوبی می‌شناخت) است، اما پروژه کانت در دین، ما را به جنبه‌های دیگری از متافیزیک و فلسفه اخلاق کانت نیز خواهد برد. همچنین موضوع دین ما را به نظر به عقلانی کانت و اهمیت روشنگری به مثابه اندیشیدن به خوششتن می‌برد. در این کتاب به موضوعات مهمی در فلسفه اخلاق و روانشناسی اخلاق کانت مانند شر اخلاقی، متمایز بودن انگیزه اخلاقی و آزادی وجدان و مسائلی از این دست خواهیم پرداخت. ما همچنین باید به برخی مضامین اخلاقی کانت که کمتر مورد تأکید قرار گرفته یا حتی به‌شدت تحریف شده‌اند توجه بسیار داشته باشیم، مضامینی مانند ارتباط انگیزه اخلاقی با احساسات و خوبی قلب. تجربه انسانی از گناه، اهمیت حیاتی اجتماع در اخلاق کانت و امید به پیشرفت اخلاقی نوع بشر در تاریخ. گستره وسیع این موضوعات باینگر عبق و محوریت تفکر کانت درباره دین در کل فلسفه اوست.^(۵)

آلن وود به این نکته نیز اشاره می‌کند که با این همه، کتاب به ناچار روی مساله دیگری نیز تمرکز خواهد داشت. وی می‌گوید: در سراسر کتاب دست کم به شکلی اشاره‌وار به این مطلب خواهیم پرداخت که رفتار کانت با دین چه معانی احتمالی‌ای برای ما دارد. این مطلب دربردارنده آن چیزی است که فلسفه کانت، با توجه به اهمیت دینی آن برای فرهنگ مادر دو قرن اخیر داشته است. باری، کتاب «کانت و دین» جایی برای مرور تاریخ نیست، بنابراین ترجیح می‌دهم پاراهای از این تمرکز دوم و اجتناب‌ناپذیر را به‌صورت ضمنی رها کنم. از طرفی این ایده را به چالش خواهم کشید که فلسفه دین کانت برای پیشبرد امر «سکولاریسم» در دنیای مدرن، یا رهایی فرهنگ مدرن از دین و جایگزینی آن با اخلاق عقلانی غیردینی بوده است. بی‌شک به کانت همان‌طور که گوردون میکالسون^۶ می‌گوید به‌عنوان «ایستگاه‌بین لوتر و مارکس»^(۷) نگاه‌می‌کنم. «کانت‌شناس آمریکایی بر این باور است که کتابی که نوشته است، یکی زندگینامه نیست که در آن نقش دین را در زندگی و آثار کانت بررسی کرده باشد، بلکه در فصول مختلف آن با توجه به نقش دین به دیدگاه کانت به دیگر مسائل فلسفی پرداخته است. در ادامه نگاهی به برخی از نکات دو فصل نخست این کتاب داریم.

دین و عقل

فصل نخست کتاب آلن وود با عنوان «دین و عقل» در بردارنده هشت مساله زیر است:

الف) «دین» چیست؟

ب) دین اساساً نمادین است

ج) دین در زندگی کانت

د) آزمون آزمایشی یک فرضیه

ه) اولین آزمایش

و) آزمایش دوم

ز) انتشار «دین در محدوده عقل تنها»

ح) اتهامات ولتر و دفاع کانت

نویسنده کتاب در فصل نخست، پیشینه دینی کانت و برخورد‌های او با دولت پروس بر سر انتشار کتاب «دین در محدوده عقل تنها» را مورد بحث قرار می‌دهد، اما همان گونه که خود می‌گوید تنها به این دلیل که این موضوعات پروژه فلسفی کانت را روشن می‌کنند. به عقیده وود، انتقاد یا دفاع از شخصیت کانت، نگرش او در مورد جنسیت و نژاد، یا حتی نگرش دینی شخصی او بخشی از پروژه نویسنده نیست. آلن وود سعی نمی‌کند تصمیم بگیرد که آیا کانت به دلیل اینکه «بیش از حد با دین هم‌داستان است» یا «به اندازه کافی دلسوز و همراه با دین نیست» باید مورد انتقاد قرار گیرد، زیرا این را به خوانندگان خود واگذار کرده است. نویسنده همچنین قصد ندارد تحقیقات اخیر در مورد فلسفه دین کانت را بررسی کند، فلسفه‌ای که به‌طرز شگفت‌انگیزی گسترده است و همچنان در حال رشد است. وود می‌گوید، در زمانی که نیم‌قرن پیش اولین کتابم را درباره اندیشه دینی کانت نوشتم،^(۸) اصلاً پیش‌بینی نمی‌کردم که فلسفه دین کانت این چنین کانون توجه علمی شود.

نویسنده کتاب در باب رویکرد‌های مختلف فیلسوفان در باب رابطه کانت و دین می‌گوید، دیدگاه‌هایی که افراد به کانت درباره دین نسبت می‌دهند، اغلب در مورد آن افراد بیشتر از کانت به شمای می‌گویند. وود می‌گوید در این نوشته سعی کردم تا اجازه دهم، کانت خود

^[1] محمد محمدرضایی، ارتباط دین و اخلاق از دیدگاه کانت، قیسات ۱۳۷۸ شماره ۱۳

^[2] کانت، ایمانوئل (۱۳۸۱) دین در محدوده عقل تنها، ترجمه منوچهر صائنی دره‌بیدی، تهران: نقش و نگار. ص ۲۰۵

^[3] همان

^[4] Gordon Michalson

^[5] Michalson, 1999, p. 5

^[6] Subjectivity and Irreligion: Atheism and Agnosticism

^[7] Königsbergian nihilism

^[8] Nicholas Wolterstorff

^[9] John Hare

^[10] Christopher Insole

^[11] Kant and Religion (2020) Cambridge: Cambridge University Press. P. XV

^[12] Pasternack

^[13] Kant and Religion (2020) Cambridge: Cambridge University Press. P. XV

^[14] Kant and Religion (2020) Cambridge: Cambridge University Press. P. 1

^[15] Allen W. Wood, Kant (2004) BLACKWELL PUBLISHING, p. 179-178

^[16] همان

^[17] Kant and Religion (2020) Cambridge: Cambridge University Press. P. 29

^[18] Allen W. Wood, Kant's Rational Theology (1978) Cornell University Press. P.27